

ONE SONI BILAN IFODALANGAN MAQOLLARNING STRUKTUR-SEMANTIK TAHLILI

Usmonov Sunnatillo Bo‘riboevich

Sharof.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, xorijiy
tillar kafedrasi katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20343317>

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida “one” va “bir” sonlari ishtirokida shakllangan maqollarning struktur-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda son komponentining maqollardagi grammatik vazifasi, semantik yuklamasi hamda lingvokulturologik ahamiyati o‘rganiladi. “One/bir” soni orqali birlik, yakdillik, ehtiyotkorlik, individuallik va ijtimoiy munosabatlar ifodalanishi aniqlanadi. Ingliz maqollarida individuallik va pragmatik ma’no ustunligi kuzatilsa, o‘zbek maqollarida jamoaviylik va axloqiy qadriyatlar kuchliroq aks etadi.

Kalit so‘zlar: maqol, struktur-semantik tahlil, son komponenti, lingvokulturologiya, pragmatika, ingliz tili, o‘zbek tili, “one”, “bir”.

Abstract.

This article analyzes the structural and semantic features of proverbs expressed with the numeral “one” in English and Uzbek languages. The study examines the grammatical functions, semantic meanings, and linguocultural significance of numeral components in proverbs. It is revealed that the numeral “one/bir” expresses concepts such as unity, solidarity, caution, individuality, and social relations. While English proverbs mainly emphasize individuality and pragmatic meaning, Uzbek proverbs reflect collectivism and moral values more strongly. The research findings demonstrate that numeral components play an important role in shaping the structural integrity and semantic expressiveness of proverbs.

Keywords: proverb, structural-semantic analysis, numeral component, linguoculturology, pragmatics, English language, Uzbek language, “one”, “bir”.

Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy qadriyatlari va madaniy dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim folklor janridir. Maqollar tarkibida sonlarning qo‘llanilishi esa ularning semantik ta’sirchanligini yanada kuchaytiradi. Ayniqsa, “one” va “bir” sonlari ko‘plab maqollarda markaziy komponent sifatida ishtirok etib, birlik, yagona maqsad, insonning individual mas’uliyati yoki ijtimoiy birdamlik kabi tushunchalarni ifodalaydi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarda “one/bir” sonining qo‘llanilishi til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Son komponentlari nafaqat grammatik birlik, balki ramziy va konseptual ma’no tashuvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida “one/bir” soni bilan ifodalangan maqollarning struktur-semantik xususiyatlarini qiyosiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot davomida qiyosiy-tavsifiy, struktur va semantik tahlil metodlaridan foydalanildi. Ingliz va o‘zbek xalq maqollaridan “one/bir” komponenti ishtirok etgan namunalar tanlab olinib, quyidagi jihatlar asosida o‘rganildi:

1. Grammatik tuzilishi;
2. Son komponentining sintaktik vazifasi;
3. Semantik ma’nosi;
4. Pragmatik funksiyasi;
5. Lingvokulturologik xususiyatlari.

Tahlilda xalq maqollari to‘plamlari hamda frazeologik lug‘atlardan foydalanildi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, “one/bir” soni ingliz va o‘zbek maqollarida turli struktur va semantik vazifalarni bajaradi.

1. Birlik va yakdillik ma’nosi

Ingliz tilida:

- “One hand washes the other.”
- “Two heads are better than one.”

mazkur maqollarda “one” soni birlik va hamkorlik g‘oyasini ifodalaydi.

O‘zbek tilida:

- “Birlik bor joyda tiriklik bor.”
- “Bir qo‘l bilan qarsak chalib bo‘lmaydi.”

maqollarida esa jamoaviylik va hamjihatlik konsepti ustunlik qiladi.

Semantik jihatdan ingliz maqollarida hamkorlik pragmatik maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lsa, o‘zbek maqollarida ijtimoiy birdamlik va xalqona donishmandlik kuchliroq seziladi.

2. Individuallik va shaxsiy mas’uliyat

Ingliz maqollarida:

- “One man can make a difference.”
- “One today is worth two tomorrows.”

kabi birliklarda “one” soni shaxsning individual imkoniyati va mas’uliyatini ifodalaydi.

O‘zbek tilida:

- “Bir odam ariq qazir, ming odam suv ichar.”
- “Bir boshga bir o‘lim.”

maqollarida esa insonning jamiyatdagi o‘rni va hayotiy haqiqatlar aks ettiriladi.

3. Ehtiyotkorlik va tajriba

Ingliz tilida:

- “Once bitten, twice shy.”

maqolida “one” elementi bilvosita tajriba va ehtiyotkorlik ma’nosini beradi.

O‘zbek tilida:

- “Bir kuygan qatiqni ham puflab ichadi.”

maqoli mazmun jihatdan ingliz maqoliga yaqin bo‘lib, xalqning hayotiy tajribasini ifodalaydi.

Bu holat turli xalqlarda umumiy konseptual fikrlash mavjudligini ko‘rsatadi.

4. Struktur xususiyatlar

Ingliz maqollarida “one” ko‘pincha:

- ega,
 - aniqlovchi,
 - son komponenti
- sifatida qo‘llanadi.

Masalan:

- “One good turn deserves another.”

O‘zbek maqollarida “bir”:

- son,
- ravish,

- metaforik birlik sifatida ishtirok etadi.

Masalan:

- “Bir kunlik mehmon — qirq kunlik izzat.”

O‘zbek maqollarining strukturasi ko‘proq ritmik va obrazli xarakterga ega. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, “one/bir” soni ikki tilda ham universal semantik birlik sifatida qo‘llanadi. Biroq uning konseptual talqini milliy madaniyat va mentalitet bilan bog‘liq.

Ingliz maqollarida “one”:

- individuallik,
- pragmatik natija,
- shaxsiy tashabbus

bilan bog‘liq ma’nolarni ifodalaydi.

Bu G‘arb jamiyatiga xos individualistik dunyoqarash bilan izohlanadi.

O‘zbek maqollarida esa “bir”:

- birlik,
- hamjihatlik,
- sabr,
- axloqiy tarbiya

kabi tushunchalarni ifodalaydi.

Sharqona madaniyatda inson jamiyatning bir qismi sifatida qaraladi. Shu sababli maqollarda jamoaviylik va o‘zaro yordam g‘oyalari kuchliroq aks etadi.

Bundan tashqari, son komponentlari maqollarning emotsional-ekspressiv ta‘sirini kuchaytiruvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi. “Bir” sonining takroriy qo‘llanishi ritm va ohangdorlikni ta‘minlaydi.

Ingliz va o‘zbek tillarida “one/bir” soni bilan ifodalangan maqollar xalqning madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim lingvistik birlik hisoblanadi.

Tahlillar natijasida quyidagilar aniqlandi:

- “One/bir” soni birlik, hamkorlik, tajriba va mas‘uliyat ma’nolarini ifodalaydi;
- Ingliz maqollarida individuallik va pragmatik ma‘no ustun;
- O‘zbek maqollarida jamoaviylik va axloqiy qadriyatlar kuchliroq aks etadi;
- Son komponentlari maqollarning struktur va semantik yaxlitligini ta‘minlaydi.

Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, paremiologiya va lingvokulturologiya sohalarida muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mieder, Wolfgang. *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press, 2004.
2. Taylor, Archer. *The Proverb*. Harvard UP, 1931.
3. Rahmatullayev, Sh. *O‘zbek Tilining Izohli Frazologik Lug‘ati*. O‘qituvchi, 1992.
4. Karimov, N. *O‘zbek Xalq Maqollari*. Toshkent, 2015.
5. Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge UP, 2010.
6. Yule, George. *Pragmatics*. Oxford UP, 1996.
7. Leech, Geoffrey. *Principles of Pragmatics*. Longman, 1983.